

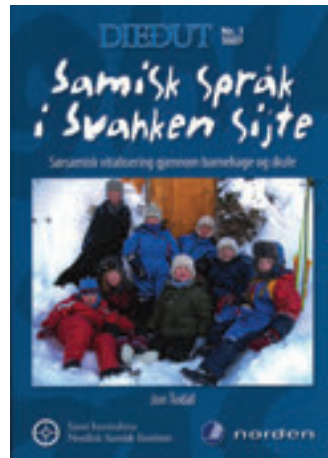
Samisk språk i Svahken sijte

TODAL, JON:

Samisk språk i Svahken Sijte. Sørsamisk vitalisering gjennom barnehage og skule.

Dieđut nr. 1/2007. Guovdageaidnu:

Sámi Instituhtta. 2007. 177 s.

Árvvoštalli:

OLE HENRIK MAGGA

Sámi allaskuvla

Jagiid 2001–2006 dáhpáhuvai juoga hui earenoamáš lulimus lullisámi guovllus. Engerdála suohkan Norggas jođihii daid jagiid giellamovttiidahhtinprošeavtta logenáre máná várás geaid váhnemat háliidedje ahte sin mánát ohppet lullisámegiela nu ahte šaddet guovttegielalažžan. Sámediggi lei bidjan ruđa. Prošeavtta jođihii 5-lahtut stivra. Jon Todal lei prošeavtta fágalaš ráđđeaddin ja lea čilgen prošeavtta teorehtalaš ja geavatlaš beliid girjjistis *Samisk språk i Svahken Sijte. Sørsamisk vitalisering gjennom barnehage og skule* (Sámegiella Svahken Sijtes. Lullisámi movttiidahttin mánáidgárddi ja skuvlla bokte). Todal lea vuosttaš amanuensis Sámi allaskuvllas Guovdageainnus. Mun áiggun geahčadit prošeavtta duogáža, teorehtalaš vuodu ja geavatlaš ollašuhhtima.

Ii oktage dieđe dárkilit man ollugat máhttet lullisámegiela ja man bures. Todal árvaladdá ahte mahká 280 olbmo máhtášedje lullisámegiela bures njálmmálaččat. Lullisámegielaigiid lohku ii dáidde goassege leamaš nu stuoris. Muhto giellamáhttu ja giellageavaheapmi lea garrasit unnon dán áiggi. Sivvan dasa lea ovddemustá riikkaid skuvlapolitihkka. Imaš ii leat ahte leat nie unnán olbmot geat máhttet lullisámegiela. Imaš lea baicca ahte obanassii gávdnojit olbmot geat máhttet. Servodat ii leat ovdal dorjon lullisámegiela iige láhčán dasa saji. UNESCO 9-suorat mihtidanráidalasa mielde lea lullisámi dilli heajumus aitto jura geavahanvejolašvuodaid ektui

Todala árvvoštallama mielde. Vaikko Ruota bealde lei lullisámegiella 1700-jagiin oaivvilduvvon sámi girjegiela vuodđun, de dat ii goassege boah-tán duodas olbmuid atnui oahpahas. Ii Norgga beali Havika skuvla, mii doaimmai ovddit čuohtejagi vuosttaš lahki, iige Ruota beali ng. Nomadskola oahpahan sámegiela. Havika skuvllas, man Sámemišovdna doaimmahii, lei dušše dárogiella lobálaš. Easka jagis 1957:s almmuhuvvui vuosttaš girji mii lei oaivvilduvvon lohkamuššan dábálaš olbmuide. Ja dán jagi lei 40 jagi áigi go Snoasái álggahuvvui lullisámi oahpahas, man vuodu lei bidjan Ella Holm Bull, gii maiddá doaimmahii guhkes áiggiid dan oahpahusa. Su namma namuhuvvoge dávjá go sáhka lei lullisámegiela oahppama birra.

Svahken sijte lei olu lullelis daid guovlluid gos lullisámegiella lei ealli giella, goit Norggas. Muhto doppe leat váhnemat geain lei divraseamus dávvir mii lei buot oahppama vuodđu ja čoavdda: dáhttu oahppat ja oahpahit mánáidasaset sámegiela. Amas sátni dasa lei *motivašovdna*. Ieža eai leat beassan oahppat sámegiela. Ollugat leat gillán das ahte sin váhnenbuolva ii leat nagodan oahpahit sidjiide giela. Muhtumin leat velá láitange go nuorabut leat viggan oahpahallat. Muhtumiin dain váhnemiin geat bidje mánáideaset sámegiela ohppui, ii lean álddiineaset sámi duogáš obanassiige. Áhkut ja ádjat máhttet giela, muhto masá leat vuollánan. Sámegielas lei gal árvu sin mielas, muhto sis ii oro leamaš jur áibbas duodálaš jáhkku ahte dat sáhtta lihkostuvvat.

Na mo dalle? Engerdála bajásšaddanguovddážis, mii lei prošeavtta «ruoktu», lei sihke mánáidgardi, friddjáiggeortnet mánáide ja vuodđoskuvla. Prošeakta fertii bargat sihke mánáidgárdemánáiguin ja skuvlaagi mánáiguin. Giellaoahpaheapmi moadde diimmu vahkus ii leat goassege nagodan dahkat mánáid guovttegielagin. Dat vásáhus lei maid Engerdálas gos jagi 1997 rájes leat oahpahan sámegiela skuvllas. Dan dihtii fertii ohcat eará vuogi man vuodul bargá. Mánáidgárddi mánáide välljejedje *giellabeassemodealla* man leat hutkan Aotearoas (Ođđa Selánddas) namain *Kóhanga Reo*. Colin Baker lei fas juohkán vuodđoskuvlla guovttegielalášvuoda ovddidanvugiid guokten váldosortan: láivves vuogit ja spáitilis vuogit. Dain välljii prošeakta dieđusge spáitilis vuogi man gohčodit *giellalávgomodeallan*, man earen-oamášvuolta lei ahte dat deattuha dan giela man mánát máhttet unnimusat – dán dilis lullisámegiela. Ollislaš giellalávgun ii goitge dát prošeakta šaddan, go eai álo leat sáhttán hállat sámegiela.

Beaivválaš oahpaheapmái ásahedje dihto ng. *domenaid* gos álo hálluojvvui sámegiella: dihto báikkiin, dihto áiggiid, dihto bargguin ja dihto olbmuiguin. Báikin lei ásahuvvon latnja (namain *Savka* ‘(stuora) latnja’) ja meahcis darfegoahti. Okta beaivi vahkus lei sámegiela beaivi. Árbevirolaš sámi bargguin adnui sámegiella. Oahppan bargguid bokte lagas oktavuodas sámi kultuvrrain lei dán prošeavtta okta vuodđojurdda. Dasa lassin hutkojuvvojedje ođđa barggut nu go govven, pizzabuvdaduhkoraddan, drámá ja lávlun girkus. Dihto olbmuiguin galggai hállat dušše lullisámegiela.

Jagi 1997 lei boahtán ođđa skuvlaplána man mielde lei vejolaš välljet sámegiela vuosttaš giellan. Prošeavtta loahpahanjagis lei sámegiella váldogiellan buot mánáin skuvlaagis. Dat lea duodai oalle earenoamáš. Eará välljenvejolašvuodát ledje *sámegiella 2. giellan* ja *Giella ja kultuvra*. Maŋemusa ii lean Engerdála suohkan geavahan. Diet leage duššefal «dájuhanfága». In jáhke ovttage máná oahppat fávdnádit sámegiela jos dien vällje.

Mánáid oahppan árvvoštallojuvvui mángga gearddi. Giellamáhttu lei vuos oalle unnán jagi maŋŋil álgima. Muhto mánát álge juo bures áddet sámegiela. Ja sii geavehedje álkit dábálaš sániid nu go *beapmoe* ‘biebmu’, *gietskedh* ‘lagadit’, *tjaetjie* ‘čáhci’, *sijtem* ‘sidan’, *vaetsedh* ‘vážžit’, *laejpie* ‘láibi’ jnv. Ii oktage viggan garvit sámegiela geavaheami. Jura positiivvalaš dovddut leat buot dárbbášlaččamusat unnitlogu gielaid oahppamis. Jagi 2004 lei giellamáhttu ovdánan eanet. Dábálaččamus juohkebeaivválaš sániid máhtte juo bures. Jagi maŋŋil ledje juo vuosttaš ja nuppi luohká oahppit oahppan sániid geavahit iešguđet hámiin, sihke kasushámiid ja vearahámiid. Muhto ledje maiddái ráddjehusat. Eai omd. máhttán vuos eambo go beali kasushámiin. Árvvoštallan jagi 2006 čájehii ahte mánát máhtte eanas kasushámiid ja muhtun muddui vearahámiid. Olles áiggi lei giellamáhttu ovdánan jagis jahká. Ja maiddái orru mánáide nanosmuvvan hállu oahppat eanet, mii várra lea buot mávssolaččamus.

Proseavtta loahppabođusin lei, Todala čilgehusa mielde, ahte buot mánát áddejedje dábálaš njálmálaš lullisámegiela go prošeaktaáigi nogai. Mánát sáhte hállat rávisolbmuiguin lullisámegillii. Muhto sii unnán geavahedje lullisámegiela gaskaneaset. Eai buohkat lean seamma dásis. Dasa ledje ahkeerohusat maid sivvan. Váhnemat ja áhkut/ádját ledje duhtavaččat dainna vugiin mo prošeakta doaimmahuvvui. Muhto váhnemat dovde ahte sii ieža eai lean nagodan oahppat nu ollu go sin mánát. Todal muittuha

loahpas makkár ovddasvástádus servodagas lea fuolahit ahte mánát geat ledje prošeavttas, besset eanet oahppat sáme giela. Elgá suohkanii lea huksejuvvon buorre gelbbolašvuohta giellabargguin, mii ii galggaše mannat duššái. Sihke mánáidgárdedoaimma ja vuodđoskuvlla lullisáme giela oahpahus dárbbášuvvo nannejuvvot. Nannejuvvot galggašii maiddá oahpaheioahpahus ja dutkan.

Todal lea čilgen hui bures dán prošeavtta iešgudet beliid. Son leage okta olles Sámis gii máhtá guovttegielalašvuođa teorehtalaš ja geavtlaš vuoddu buoremusat servodatdásis. Su árvoštallamat orrot doallevaččat. Váldoteavsttas leat gal oalle olu geardduheamit, maid bures livččii sáhtán oaidit. Oktiigeasut leat čielgasat. Lassin leat mielddusin ohcamat ja skovit mat leat adnon árvoštallamiidda.

Prošeakta orru duddjon maiddá ahte lullisáme giela *status* loktanii. Ja jura status leage maid okta váldodoaba giellaseailluhanbargguin. Prošeakta váikkuhii oainnat dasa ahte oktasašbargu skuvlla ja váhnemiid gaskka buorránii ja proseakta gárttai nana ággan go šattai sáhka das ahte galggašiigo Engerdála bajásšaddanguovddáš heaittihuvvot.

Todala girji duodašta muhtun boares duodaid. Giellaoahppamis lea váhnen čoavddasajis. Go eadni ja áhčči eaba ieža máhte giela, de galgaba goit doarjut oahppama ja áinnas ieža maid oahpahallat giela ovttas mánáiguin. Dat čájeha duodalaš beroštumi. Sii geat máhttet giela, fertejit doarjut oahppama eai ge bilkidit mánáid geat eai máhte nu bures. Dan ledje váhneamat juo vásihan ovddit buolvvas. Máná dárbbáša oadjebasvuođa ja ortnega beaivválaš dilis. Seamma olmmoš berre geavahit seamma giela. Giela domenat leat giellageavaheami vuodđogeađggit. Mánát leat áicilat gos ja goas sáhtá hállat guđege giela. Gielas ferte leat juogalágán árvi. Unnitlogu gielaide geavaheadjit šaddet dađistage «šiehtadallat» birrasii giellageavahusa hárrái. Giellaoahppan dárbbáša doarjaga skuvlla olggoealde.

Giellamáhtu mihtideami váddun lea dat ahte eai gávdno buorit mihtidanvuogit mat heivejit lullisámegillii. Ii ábut oainnat ohcat mihtidanvugiid eará gielain. Muhtumin lávejit álkít áđđestallat davvisáme giela árvvostallanvugiid omd. eksámenbargguid ráhkadeamis. Dat ii šatta govttolaš. Lullisámegiella lea áibbas eará dilis go davvisámegiella. Juohke unnitlogu giella ferte oahpahuvvot ja dan oahppan mihtiduvvot iežas eavttuid vuodul. Lean gal

imaštallan go Todala čilgema mielde eai leat geavahan makkárga sátnemahttoteasttaid. Son unnán čilge cealkagiid oahppama ja makkár váttut leat ođđaáiggi sániiguin mat eai gávdno lullisámegiela árbevirolaččat. Muhtun ovdamearkkat gal leat mo dárogiela sánit adnojuvvojit loatnasátnin. Sihke sátnehápmemahttu ja cealkkamahttu orru leamaš vuos oalle álgodásis. Mánát geat ruovttus leat oahppan lullisámegiela vuosttaš giellan – vaikko lea dušše nubbi váhnen gii oahpaha – máhttet dien agis viehka bures hámiid ja cealkagiid. Dan lean ieš vásihan iežan mánáiguin. Jearaldahkan čuožžila dan dihtii leago jierpmálaš vuos válljet lullisámegiela vuosttaš giellan go mánát eai vuos oro geavaheamen lullisámegiela váldogulahallangaskaopmin eaige oro birgemin nu bures sámegillii ahte sámeigiella duodai livččii sin váldogiella.

Todal girjjis oahppá ollu maid berre bargat ja maid ii berre bargat oahpahettiin áitojuvvon gielaide. Dát okta prošeakta ii gájo dieđus lullisámegiela. Muhto dat sáhtta duddjot jura dan mii namma lea: bargu movttiidahtta. Olbmot oidnet ahte lea vejolaš oahppat giela jos dáhttu lea nanus. Todala girji lea lohkan veara sihke sidjiide geat háliidit diehtit earenoamážit lullisámegiela ceavzinvejolašvuodaid birra ja sidjiide geat beroštit unnitlohkogielaide eavttuin ja oahpaheamis ollislaččat.